

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

А На засадах аксіологічного наукового підходу у контексті парадигми університетської професійної освіти розкрита сутність поняття «загальнолюдські цінності» та схарактеризована система таких цінностей як підґрунтя підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі – філософів, культурологів, релігієзнавців, істориків і ін. Визначені наукові позиції представників різних наукових напрямів стосовно проблеми дослідження; з'ясоване значення загальнолюдських цінностей у соціальному, професійному та особистісному сенсах.

Ключові слова: аксіологічний підхід; загальнолюдські цінності; парадигма університетської професійної освіти; фахівці гуманітарної галузі

Постановка проблеми. Актуальність дослідження процесу формування у студентській молоді загальнолюдських цінностей обумовлена низкою чинників, зокрема: сучасним станом українського суспільства, коли в умовах існування гострих проблем його духовного оздоровлення й відродження відбувається інтенсивний пошук цивілізаційних орієнтирів розвитку. На вирішення протиріч у сфері виховання сучасної молоді спрямовано Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні, положення Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, вимоги низки інших важливих державних документів (Концепція безперервної системи національного виховання, Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі, Концепція Нової школи тощо. У Концепції національного виховання та Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошується, що метою діяльності освітніх закладів є виховання через призму загальнолюдських гуманістичних цінностей: ідеалів добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності тощо. Завдання українського національного виховання не лише в тому, щоб прищепити дитині чи юнакові відданість ідеалам Добра, Правди, Свободи тощо, але й сформувати у них моральну готовність і вміння боротися зі злом, розвинувати його та з цих позицій оцінювати свої вчинки, шанобливо ставитись до національних цінностей. Нові завдання потребують і нових наукових підходів і технологій виховання майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. Постає проблема модернізації змісту освіти, що має органічно поєднувати педагогічний та аксіологічний аспекти.

Системою цих документів передбачено, що період студентства – це один із найвідповідальніших періодів становлення особистості, її морального, духовного, компетентісного вдосконалення, що передбачає усвідомлення сенсу життя і його цілей. Учені визначають юнацтво часом формування власних переконань, уміння самостійно будувати свій життєвий шлях, доцільно визначати й обґрунтовувати технології саморозвитку. Підґрунтям цих процесів стає глибоке усвідомлення й використання загальнолюдських цінностей як основних орієнтирів життя молодої людини. Отже, проблема якості професійної освіти нині в нашому суспільстві стоїть досить гостро, адже формування високої якості фахівців, їхнього професіоналізму, заснованого на відповідних цінностях, вагомо впливає на людський потенціал суспільства загалом і на індивідуальну долю кожного зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання цінностей

розробляються в різних галузях наук: філософії, педагогіці, психології, соціології, культурології, етнології, етиці й естетиці тощо. Так, у філософії структуру цінностей вивчали В. Баришков, А. Здравомислов, О. Титаренко, В. Ядов, їхню класифікацію й аспекти взаємозалежності – С. Бубнова, І. Дубов, М. Лапін, механізм формування – Л. Архангельський, В. Водзинська, В. Панпурін; етико-естетичному аналізу цінностей приділяли увагу В. Тугаринов, О. Дробницький, Л. Столович, А. Гусейнов, А. Коршунов.

М. Каганом досліджувався логічний зміст поняття «цінність»; у своїх наукових розвідках розуміння цінностей як соціокультурних феноменів розвивали М. Яницький, М. Розов, Г. Вижлецов. Значну увагу проблемі цінностей і кризам сучасного суспільства приділяють соціологи В. Бех, Л. Бляхман, А. Вардомацький, Є. Головаха, А. Здравомислов, О. Шкаратан, А. Ручка. Питаннями розроблення методології вивчення цінностей особистості займалися психологи В. Знаков, О. Капцов, Т. Корнілова, О. Старовойтенко та ін.

Водночас значна кількість досліджень проблеми формування ціннісних орієнтацій студентства, проведених у контексті парадигми університетської освіти, не повною мірою відповідають реаліям сьогодення. Крім того, процес формування загальнолюдських цінностей у студентів тих університетів, які зорієнтовані на професійну підготовку, й досі ще не був основним завданням спеціальних самостійних наукових робіт.

Метою цієї статті є розкриття сутності поняття «загальнолюдські цінності» у контексті парадигми університетської освіти, зокрема – підготовки фахівців гуманітарної галузі.

Виклад основного матеріалу. Проблему загальнолюдських цінностей традиційно відносять до «вічних проблем» багатьох гуманітарних наук – філософії, етики, естетики, педагогіки, соціології, психології тощо. З другої половини 80-х років ХХ ст. вчені досліджують взаємозалежність світу і процесів становлення загальнолюдських цінностей, розглядаючи їх як найважливіші тенденції кожної епохи. Під цінностями розуміють «специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їхні позитивні або негативні значення для людини і суспільства (благо, добро, зло, прекрасне і потворне, наявне в суспільному житті і природі)» [8]. Цінності тлумачать також як форми суспільної свідомості (справедливість і несправедливість), які не лише відтворюють явища, але й дають їм оцінку, схвалюють чи засуджують, вимагають їхньої підтримки або усунення і з огляду на це є нормативними за своїм характером. Загальнолюдські гуманістичні цінності вважають пріоритетом сучасної моральності. Критеріями

цих цінностей визначають не лише уявлення про такі моральні якості, як доброзичливість, повага до людської гідності, милосердя, людяність, доброта, толерантність, порядність, уміння не чинити зла, прощати, а й практичні дії, вчинки, мотиви, стимули і наміри людей. Особливе значення надається сформованості (розвиткові) потреби в емоційному та духовному контактах з людьми, прагненню до самоповаги, співчуття і співпереживання людям, причому чільне місце з-поміж названих цінностей надають гуманній поведінці, виявленню поваги до людської гідності, людяності, проявам довіри, бажанню допомогти, толерантності тощо [6; 7; 9].

Розглядаючи поняття «цінність», учені підкреслюють його полісемантичність, адже при визначенні цього поняття зазвичай комплексно керуються такими сферами філософського знання, як гносеологія, онтологія, аксіологія. Як узагальнюють В. Сержантов і В. Гречаний, кожна з цих сфер розуміє цінності як діалектичну єдність з категорією буття (онтологія), категорією істини (гносеологія), категорією пізнання (аксіологія) [5, с. 35]. Значну кількість наукових точок зору на визначення поняття і сутності цінності систематизуємо так: цінність як суто індивідуальна реальність (позитивна або негативна), значуща лише для суб'єкта, що її переживає (В. Василенко, В. Гречаний, О. Дробицький, М. Каган, Б. Кислов, Л. Столович, В. Малахов); цінність – не кожна значущість, а лише та, що має позитивний вплив на розвиток особистості й суспільства (П. Алексеев, А. Коршунов, С. Попов, В. Тугаринов); цінність – узагальнені стійкі уявлення про блага, яким надається перевага у прийнятних способах її одержання (І. Нарський, В. Сагатовський); цінність – необхідний для суб'єкта засіб задоволення його потреб і інтересів (В. Брожек, Б. Чагін); цінність – явища, які реально не існують і не можуть бути усвідомлені у межах реальності (Л. Вітгенштейн, Г. Ріккерт, Е. Шпенглер); цінність як момент практичного ставлення до дійсності, своєрідна форма прояву співвідношення між суб'єктом і об'єктом (В. Проданов, І. Фролов) тощо. У контексті цього дослідження цінностями можна вважати матеріальні й ідеальні предмети природи, що мають позитивну значущість для суспільства, тобто володіють здатністю задовольняти його потреби й інтереси. Проте вагомим вважаємо також розуміння цінності як індивідуальної реальності, яка має позитивну значущість для суб'єкта (молодої людини, студента), здатна задовольняти його потреби й інтереси у сфері професійної підготовки в університеті.

Проблема загальнолюдських цінностей постає як одна із центральних і в соціологічних дослідженнях. Соціологи розглядають цінності в суспільному й особистісному аспектах, а саме як: предметну форму суспільних відносин, загальноприйнятну й суспільно значущу, здатну задовольняти бажання й інтереси; ставлення суб'єкта до предметів і явищ дійсності, яке має вияв у ціннісних орієнтаціях, соціальних установках, якостях особистості. Загальнолюдські цінності, на думку Ю. Шрейдера, мають духовні джерела, тому їхній зміст усвідомлюється інтуїтивно, і його не завжди можна виразити раціонально [9]. Білоруська вчена Н. Загорська систематизує ієрархію цінностей як сукупність загальнолюдських моральних норм і вартостей, що забезпечують нормальне людське співіснування [2]. Це, по-перше, моральні норми і глобальні цінності, що мають загальнометодичний характер (життя, мир, щастя, свобода, краса, справедливість, відповідальність тощо). Таким чином, на основі аналізу існуючих у сучасній філософії точок зору на трактування сутності загальнолюдських цінностей можна розглядати їх як світоглядні ідеали, моральні норми, що відображають та інтегрують духовний досвід людства, сприяють

вирішенню головних проблем сучасності, відкривають можливість діалогу між народами.

Аналіз філософської та соціологічної літератури дозволяє виділити такі типи загальнолюдських цінностей: цінності вітальні, пов'язані з ідеалами здорового способу життя, фізичного і духовного здоров'я, ідеального способу життя; цінності соціальні, пов'язані із соціальним добробутом, посадою, роботою; цінності політичні, пов'язані з ідеалами свободи, правопорядку й соціальної безпеки, гарантій громадянської рівності; цінності моральні, пов'язані з ідеалами справедливості, честі, добра; релігійні й ідеологічні цінності, пов'язані з ідеологією життя, призначенням людини, пошуком цілей для майбутнього; художньо-естетичні цінності, пов'язані з ідеалами прекрасного, гармонії, піднесеним сенсом та ідеалами чистої краси; родинні цінності, пов'язані з її ідеалами, благополуччя й гармонії інтересів, взаєморозуміння й поваги до ідеалів різних поколінь, гармонія родинних традицій і поновлення їх; цінності трудові, пов'язані з ідеалами майстерності, талановитості, справедливого задоволення результатами праці тощо. Цінності гнучкіше зумовлюють норми поведінки, вони можуть мати санкцію, яку надав той або інший соціальний інститут, автор чи традиція.

Психологи і педагоги актуалізують когнітивний і поведінковий аспекти цінностей. Наприклад, Д. Леонтьєв наводить таку класифікацію провідних форм існування цінностей: суспільні ідеали (узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя); особистісні цінності, що відображають внутрішній світ особистості, виразники стабільного, абсолютного, предметного [3, с. 20]. Загальнолюдське зростання особистості у професійній сфері, таким чином, тлумачиться вченим як досить складне психологічне явище, що проходить у своєму формуванні тривалий шлях. Кожна моральна якість об'єднує в собі певну сукупність її основних ознак, з'ясування яких дає можливість робити висновки щодо розвитку цієї якості у студентів. Розвиток моральної самосвідомості як основи загальнолюдських цінностей, формування її структури, інтернаціоналізація та лібералізація моральних норм і цінностей, особливості засвоєння ціннісних мотивів, що стають еквівалентом особистісної якості студента – ці питання завжди хвилювали провідних філософів, педагогів, психологів, представників університетської науки і практики.

Відомо, що зростання професійної самосвідомості особистості студента залежить від ступеня розвинення когнітивного компонента, змістом якого є професійні знання, переконання та моральна саморефлексія. Суттєву роль у становленні цієї особистісно-професійної якості відіграє також емоційно-ціннісний компонент, який містить у собі загальнолюдські почуття (совість, відповідальність) і систему цінностей, адже важливо не лише усвідомлювати моральні норми та поняття, але й необхідно, щоб вони викликали емоційний відгук у душі та були для молодої людини значущими. Поведінковий компонент особистості презентується вченими з урахуванням моральної саморегуляції студента, яку характеризує наступне: 1) моральний самоконтроль як здатність регулювати свої емоційні стани з позиції належного; 2) моральні дії та вчинки (А. Реан, Т. Флоренська, Г. Цукерман та ін.). Загальнолюдські (або «вищі») цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертати увагу педагогів у різні часи. «Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням педагогіки», – сверджують В. Лозова і Г. Троцько [4].

Представники педагогічної науки конкурентоспромож-

ним ресурсом діяльності викладача вищої школи вважають не стільки спеціальні знання, ступінь володіння інформацією та освоєння технологій навчання і виховання, скільки загальну і професійно-педагогічну культуру, яка забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати й передавати цінності.

Професійно-педагогічна культура викладача – це універсальна характеристика педагогічної реальності, причому педагогічна культура тривалий час розглядалася як сукупність норм і правил, що регулюють діяльність педагога, як прояв його такту й освіченості. Сучасні педагоги професійно-педагогічну культуру тлумачать як міру і спосіб творчої самореалізації особистості в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, створення і передачу педагогічних цінностей і технологій; у якості структурних компонентів професійно-педагогічної культури визначають аксіологічний та особистісно-діяльнісний компоненти.

Стосовно аксіологічного компоненту професійної підготовки вчені підкреслюють те, що викладач і студент постійно перебувають у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їхньої реалізації; зміст життєдіяльності учасників підготовки визначається їхньою спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського пізнання та актуалізацією першочергово загальнолюдських цінностей. Фахівці гуманітарної галузі мають глибоко усвідомлювати, що сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і є сутністю культури, що людина завжди діє в межах людських цінностей (у рамках певної культури), будучи одночасно об'єктом культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксіологічний науковий компонент дає їм змогу досліджувати ті проблеми, які стосуються сутності цінностей, їхньої ролі у житті та діяльності людини, об'єктивних і суб'єктивних компонентів структури цінностей, а пізнання сутності цінностей як компонента культури допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу історичного досвіду й існуючої професійної реальності. Цінності, ви-

конуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистісної активності, пізнання механізму виникнення та розвитку потреб, допомагають зрозуміти культуру та рівень освіченості суспільства і людини.

Висновки. Очевидно, що передбачити всі цінності, якими особистість буде керуватися у своїй життєдіяльності, і певним чином «включати» їх у ціннісну систему особистості в процесі її навчання у вищій школі, неможливо, та й навряд чи доцільно. Тут необхідно вести мову про деяку сукупність базових цінностей, що повинні увійти до структури особистості, стати центром її ціннісної системи. Тому при виборі освітнього матеріалу, який може стати основою змісту професійної освіти фахівців гуманітарної галузі в університеті, орієнтуємося на цінності, що вирізняються гуманістичною спрямованістю, загальнолюдським значенням, найбільшим ступенем узагальненості, тобто – на загальнолюдські цінності, що є потенційно значущими і для педагогів, і для студентів.

Відтак, найважливішою умовою сталого суспільства вважаємо наявність і збереження системи культурних і духовних цінностей, що становлять ціннісний сенс людського буття. Саме університетська освіта забезпечує у суспільстві відтворення та трансляцію основних загальнолюдських цінностей, здійснює духовний зв'язок поколінь і духовного досвіду людства.

Список використаних джерел

1. Бердяев, Н. А. О Верном и новом человеке / Н. А. Бердяев // Учительская газета. – 1990. – № 27.
2. Загорская, Н. С. Культура межнационального общения (этико- социологический анализ) : автореф. дисс. ... к. ф. н. – Минск, 1990. – 22 с.
3. Леонтьев, Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
4. Лозова, В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Трошко. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.
5. Сержантов, В. Ф. Человек как предмет философского и естественнонаучного познания / В. Ф. Сержантов, В. В. Гречанин. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1980. – 145 с.
6. Сохань, Л. В. Психология і педагогіка життєтворчості / Л. В. Сохань, І. Г. Ермакова. – Київ : Либідь, 1996. – 407 с.
7. Сухомлинські, О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24.
8. Ценности // Философский словарь. – Москва : Наука, 1987. – С. 534.
9. Шрейдер, Ю. А. Утопия или устройство / Ю. А. Шрейдер // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – Москва : Знание, 1992. – С. 7–8.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 11.10.2017

Винничук Р. В. Общечеловеческие ценности в контексте парадигмы университетского профессионального образования.

А На основе аксиологического научного подхода в контексте парадигмы университетского профессионального образования раскрыта сущность понятия «общечеловеческие ценности» и охарактеризована система таких ценностей как основы подготовки будущих специалистов гуманитарной отрасли – философов, культурологов, религиоведов, историков и др. Определены научные позиции представителей различных научных направлений по проблеме исследования; выяснено значение общечеловеческих ценностей в социальном, профессиональном и личном смысле.

Ключевые слова: аксиологический подход; общечеловеческие ценности; парадигма университетского профессионального образования; специалисты гуманитарной области

Винничук Р. В. Universal human values in the context of the paradigm of university education.

S In the paper on the basis of the axiological scientific approach in the context of the paradigm of university education the essence of the concept of «universal values» is described. System of such values is described as the basis for the training of future specialists of the humanitarian field – philosophers, culturologists, religious scholars, historians, etc. The scientific positions of representatives of different scientific directions concerning the research problem are determined; The value of universal values in the social professional and personal sense is determined.

Obviously, it is impossible and hardly appropriate to envisage all the values by which a person will be guided in his life, and in a certain way «include» them in the value system of the individual in the process of his/her study at a higher school. Here it is necessary to speak about a certain set of basic values that must enter into the structure of the individual, to become the center of its value system. Therefore, when choosing educational material, which can become the basis of the content of moral education, we were guided by values that differ in humanistic orientation, universal meaning, the highest degree of generalization, that is, on universal values that are potentially significant both for teachers and for students.

Consequently, the most important condition for a sustainable society is the availability and preservation of the system of cultural and spiritual values that make up the value meaning of human existence. It is university education that ensures the reproduction and translation of the basic human values in society, and provides the spiritual connection of generations and spiritual experience of mankind.

Key words: axiological approach; universal values; paradigm of university education; specialist in human sciences